

**ЁШЛАР ДУНЁҚАРАШИДА ЮЗАГА КЕЛАДИГАН САЛБИЙ
ОҒИШЛАРНИНГ ИЖТИМОЙ – ПСИХОЛОГИК ИНДИКАТОРЛАРИ**

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.5.5.056>

Турсунов Лутфулла Сайфуллаевич,
Низомий номидаги Тошкент Давлат Педагогика Университети
“Психология”, кафедраси п.ф.н. доц в.б.

Аннотация: Ёшлар дунё қараишларини давр талабида шакиллантириши билан бир қаторда, ёшларнинг хулқида юзага келадиган оғишларни илмий асосда мунтазам таҳлил этиб бориши лозим бўлади. Ёшларнинг дунё қараши ва хулқ атворларидаги ўзгаришини аниқлаб берувчи индикатор ўз ичига нималарни қамраб олади ва ундан қандай фойдаланиши мумкинлиги ҳақида мазкур мақолада танишишингиз мумкин.

Калит сўзлар: Шакилланаётган феъл – атвор, одоб – ахлоқ мезонлари, миллий ва диний қадриятлар, ўзлаштираётган ва ўзлаштирган билимлар, атрофдагилар билан муносабатлар, ташиқи имеджи ва қуришаб турган предметлар, рухий ҳолати ва рухиятини йўналтира олиши.

**СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ИНДИКАТОРЫ
НЕГАТИВНЫХ ФАКТОРОВ, ПРОЯВЛЯЮЩИЕ В МИРОВОЗЗРЕНИЯХ
МОЛОДЁЖИ**

Турсунов Лутфулла Сайфуллаевич,
И.о. доцента кафедры «Психология, Ташкентский государственный
Педагогический университет имени Низами

Аннотация: Чтобы молодежь успешно выполнила свою миссию, поколение, действующее как социальный мост, должно не только формировать мировоззрение у молодежи, но и должны знать и осознавать отклонения в их мировоззрении. В этой статье можно узнать, что включено в качестве индикаторной активности, которая определяет изменения в отношении и поведении молодых людей.

Ключевые слова: Формирующиеся поведение, моральные аспекты, национальные и религиозные ценности, усвоенные и усваивающиеся знания, отношения с другими людьми, внешняя имидж и окружающие предметы, психологическое состояние и направление психики.

**SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL INDICATORS OF NEGATIVE
FACTORS MANIFESTING IN YOUTH WORLDVIEWS**

Tursunov Lutfulla Sayfullayevich,
a.d. Associate Professor of the Department “Psychology”, Tashkent State
Pedagogical University named after Nizami

Resume: Each nation naturally worries about how society will use its values that have been stored for centuries and passed on from generation to generation. For young people to successfully fulfill this mission, a generation acting as a social bridge must not only shape the worldview of young people, but must also know and be aware of deviations in their worldview. In this article, you can find out what is included as an indicator activity that determines changes in the attitude and behavior of young people.

Key words: The formed ghost, moral aspects, national and religious values, acquired and assimilated knowledge, relations with other people, external image and surrounding objects, psychological state and direction of the psyche.

Индикатор – турли ўлчаш асбобларни умумий номи, у бир нечта мақсадларда фойдаланилади. Мисол учун; созлаш индикатори, қувват индикатори, реакциялар индикатори ва хо козо индикаторлар. Индикаторни шундай хусусияти бор – ки у бирор мезонни ва меорни аниқ кўрсатиб бериш билан бир қаторда, мезонни меъордан ортиб ёки меъордан тушиб кетганлик даражаси ҳақидаги огохлантириш хусусиятига ҳам эга.

Юқорида тарифи келтирилган индикаторга ўхшаш, “инсон феъл-атвори ва дунё қарашидаги ўзгаришлар мезонни кўрсатиб берадиган индикатор вазифасини бажарувчи нима бор?” деган саволга рухиятшунослик фанида жавоб борми?

Ҳеч кимга сир эмас-ки одам фарзанди дунёга келганда бирор миллатга ёки динга мансублигини билмайди. Ижтимоий жамият тарбияси таъсирида у Ватанини таниди, ўзини қайси миллатга ва қайси динга мансублигини англаб етади. Чунки шахс ижтимоий жамиятни маҳсули сифатида ўсиб улғайган ижтимоий муҳитни билвосита ва бевосита онгли акс эттиради. Демак шахсда индикатор вазифасини бажарувчи ёзилган ва ёзилмаган қонунларга қандай даражада амал қилиши жамият аъзоларига боғлиқ эканлигини унитмаслигимиз лозим. Давлат қонунлари ҳамда миллий кадриятлар йўналишида ёки диний эътиқодлар кўринишида боринки маҳаллий эткет тизимида бўлишидан қаттиқ назар жамиятни аъзолари унга амал қилишлари лозим, ана шу қонунлардан бузиш, умум ижтимоий мезондан оғиш деб ҳисобланади. Мазкур қонуниятдан кўринади-ки энг биринчи индикатор вазифасини болага берилаётган дастлабки йўриқнома (базивий установа) ҳисобланади.

Болани ривожланиши жараёнида энг мураккаб даврий босқич “Мен кимман?” ва “Нима учун?” деган даври бўлиб, унда бола ўзини жинсини, номини билиш билан бир қаторда атроф муҳит билан танишув жараёнини амалга оширади. Айнан мазкур даврда катталар томонидан берилаётган таълим тарбияни бола қандай бажараётганлиги қаттиқ назоратга олиниб, бола қандай салом бермоқда, нонни қайси қўлида ушламоқда, қошиқдан қандай фойдланмоқда умуман барча фаолияти берилган йўриқномага мос келиши назорат қилинади. Бола улғайган сари ана шу назорат сусайиб бориши билан бир қаторда индикаторнинг саъбий кўрсаткичлари ортиб бораверади. Базан оила раҳбарлари бола феъл - атворидаги нуқсонни, хатти – ҳаракатидаги ҳатоларини ҳамда муомаласида номуаносибликни кўриб туриб кўрмасликка оладилар. Ана шу йўл қўйилган лоқайдлик асосида бир неча йил давомида шакиллантилган тарбия мезони бузлаётганлиги аниқлаш учун оила раҳбарлари берган йўл-йўриқлари (тарбия) ва бола унга қандай амал қилаётганлигини қиёслаш орқали камчиликларни аниқлаб уни бартараф этилиши индикатор ишлаётганидан дарак беради. Демак ижтимоий - психологик индикаторни мовфақиятли ишлаши болани қуршаб турган муҳитга боғлиқ экан. Жамоатчилик ва оила раҳбарлари томонидан одоб - ахлоқ мезонлари ёшларга сингдирилади, бола унга қандай амал қилаётганлигини қиёсланиши индикаторлик вазифасини бажаради.

Ёш авлодни ижтимоий – психологик индикатор куйдагиларда акс этади.

- Шакилланаётган феъл - атворида.
- Одоб – ахлоқ мезонларига амал қилишида.

- Миллий ва диний қадириятларга муносабатида.
- Ижтимоий жамиятдаги ўзгариш ва янгиликларни акс этиришида.
- Ўзлаштираётган ва ўзлаштирган билимларини намоён этишида.
- Атрофдагилар билан муносабатларида.
- Ташқи имеджи ва қуршаб турган предметларга муносабатида.
- Рухий ҳолати ва рухиятини йўналтира олишида.

Юқорида санаб ўтилган ижтимоий муҳит томонидан сингдириладиган билимлар асосида шаклланадиган шахслилик хусусиятлари орқали жамият орзу қилган “комил инсонни” индикаторини асосий омиллар ҳисобланади. Ана шу омилларнинг ҳар бири ўз ичига яна ўнглаб омилларни қамраб олишини ҳисобга олган ҳолда, улар ҳақида қуйида қисқача тўхталиб ўтишни лозим топдик.

Шаклланаётган ёш авлодни феъл - атворидаги ижтимоий – психологик индикатор ёшлар ҳулқида пайдо бўлган кескин ўзгаришларни жамият томонидан қабул қилинган этнопсихологик ва минталитетга хос ҳатти – ҳаракатлари билан солиштирганда намоён бўлади. Мазкур ҳолатни ёшлар билан мунтазам мулоқотга киришиб, ёнма – ён яшовчи яқинлари тезда англаб етишлари табиий. Ёшларда мавжуд бўлмаган ҳатти – ҳаракат ёки феъл - атворидаги мутлоқ янги унсурлар ва дунё қараши ўзгариб борётганлиги оддий кузатиш орқали баҳо бериб, аниқлаш қийин эмас.

Ҳар бир миллатни ўзига хос бўлган одоб – ахлоқ мезонларига амал қилиш ҳамда ҳатти – ҳаракатлари, мулоқот ва муносабатларининг амалий ёзилган ва ёзилмаган мажмуалари мавжуд бўлади. Ана шу мажмуадаги қоидадан четга чиқиш одоб - ахлоқ меъорини бузиш дегани. Аксари ёшлар ўзларини бошқалардан ажралиб туришларини ҳоҳлаганликлари учун жамоада қабул қилинган одоб меъорини бузиш ҳолати юзага келади. Одоб - ахлоқ меъорилари миллий қадирият ва миллий ананаларда бевосита намоён бўлиши жамиятшунослик фанларида ўз исботини топган. Демак мазкур йўналишда индикатор вазифасини жамиятимиздаги қадирият ва ананаларга бўлган муносабатлар орқали баҳолаш мумкин. Шу сабабли ҳам;

“Ҳар йигитни аслин билай десангиз,

Марақада ўтириб – туришин кўринг.” деган ибратли иборани бежиз ҳалқимиз урғу бериб, тез – тез такрорлаб турмайди.

Диний ва миллий қадириятларга амал қилишда ота – боболари амал қилиб келаётган мазҳаб йўлидан оғмаслик эътиқоднинг тўғрилигини кўрсаткичи бўлса, ота – боболарни йўлни “хато” деб ўзларини “чала савод устозларини” сўзини “ҳақ” лигини исботлаш йўлида асоссиз фикрларни химоя қилиш ва жамиятга бегона ҳатти – ҳаракатларни “диний зарурий ибодат” деб уни ортидан кўр – кўрона эргашиш эътиқоддан оғиш дейлишини тан олмай саълбий фаолиятни амалга ошириши диний эътиқод индекаторининг саълбий кўрсаткичи деб баҳолаш мумкин. Миллий урф – одатларни менсимасдан бегона одатларга рўжув қўйиш миллий қадириятлардан оғиш деб тарифлаш мумкин. Мазкур ҳолатларни баҳолаш учун ёшларни диққат билан кузатиш, улар баён қилаётган фикрларини чуқур билимлар асосида анализ ва синтез қилиш асосида мантиқан умумлаштириш лозим бўлади.

Ижтимоий жамиятдаги ўзгариш ва янгиликларни акс этиришида замон билан ҳамнафас бўлиш ҳамда қўллаб қуватлаш ёшлардаги замон билан ҳамоханликни кўрсатади. Аксинча ўтмишга қайтишга интилиш, ўтмишни ўз давридан зиёд қўйиш дунё қараш соҳасида тенгдошларидан ортда қолиш деб

таъриф бериледи.

Ёшлар томонидан ўзлаштирилаётган ва ўзлаштирилган билимлари асосида ўзларининг қобилиятлари ҳамда имкониятларини намоён этиш орқали қайдаражада мустақил фқир юритишга ва ҳаётга тайёр эканликларини бевосита кўрсатадилар. Ўзлаштирган билимларини баҳолашда мутахасислар томонида белгиланган мезонлар мавжуд бўлиб, ана шу мезонлар кўрсаткичини ўзлаштирган билимлар индикатори дейишимиз мумкин.

Ҳар бир жамият томонидан қабул қилинган шахслараро муносабат мавжуд бўлиб, у асрлар давомида миллий қадриятлар асосида шакилланади. Мазкур муносабатлар жамиятни асоси бўлмиш оиладан бошланиши барча даврларда ва ҳамма мамлакат ҳамда миллатларга хос ҳисобланади. Ёшларни атрофдагилар билан мулоқоти ва муносабатини жамиятда ёзилган ва ёзилмаган қонуниятлар асосида амалга оширилади. Ана шу қонуниятдан четга чиқиш муносабатларни бузиш деб ҳисобланади. Аксари ҳолларда жамиятни тажрибали аъзолари муносабатлар торози паллаларининг муозанатини сақлаб туриш орқали шахлаоро муносаблар индикаторини мунтазам ишлаб туришини таъминлашади.

Тақидлаш жоиз – ки ҳар бир миллатни ўзига ҳос бўлган ташқи имеджи ва қуршаб турган предметларга муносабати авлоддан – авлодга сайқалланиб замонга мос равишда такомиллашиб бораверади. Ташқи имеж ва қуршаб турган предметга муносабат асрий аналарга асосланганлиги учун миллийликдан мутлоқ узоқлашиб, оммавий ахборот тасирида оммавий маданиятга кўр – кўрона эргашиш ёки тақлид қилиш миллийликдан узоқлаштириш билан бир қаторда ёшларни дунёқарашига саъбий таъсир этади. Мазкур ҳолат ўз навбатида миллий хослик индикаторида ижобий кўрсаткичга эга бўлмайди. Шу сабабли катта авлод ёш авлодни назорат қилиши, ўз навбатида ёшлар катталарни кўрсатмаларига амал қилишлари лозим бўлади.

Ёшлардарухий ҳолатиний ўналтира олишининг шакиллантириш энг мураккаб жараёнлардан бири бўлиб, ёшлар фел – атворидаги кутилмаган ўзгаришлар уни қуршаб турган шахслар томонидан турлича идрок этилиши табиий ҳол. Рухий ҳолатни вазиятга нисбатан йўналтира олиш ёшларда мураккаб кечишини асосий сабаблари ўтиш давридаги танглик (кризис) давридаги бош мияда юзага келадиган бир марказдаги кучли кўзғалиш ва устунлик (доминантлик) эканлиги фанда ўз исботини топган. Ана шу ҳолатни бошқаришнинг механизми битта у ҳам бўлса фаолиятни йўналтиришга индикатор вазифасини бажарувчи миллий тарбия десак хато бўлмайди.

Шахс фаолиятига бохо беришда фаолиятини амалга ошириш тизимидан келиб чиқиб баҳолаш мақсадга мувофиқдир. Шу нуқтаий назардан шахсни фаолиятга ундовчи эҳтиёжи, мақсади, режаси, ҳатти – ҳаракати ва кутилган натижасини аниқлаш лозим бўлади. Ҳар бир шахсни фаолияти фаоллиги ўз олдига қўйган мақсади, онг олди кучли образли доминантликдан онг ости фаолликка ўтишида амалга оширган ҳатти-ҳаракатлар моҳиятидан келиб чиқиб баҳоланади. Бош миядаги бир нерв марказини бошқа нерв марказларидан устунлиги (доминантлик) шахсни кучли биологик эҳтиёжга ёки ташқаридан бериладиган йўриқномага (установка) боғлиқ бўлиши фанда исбот талаб этмайдиган қонуният десак хато бўлмайди.

Ёшларни ижтимоий жамиятдаги ўзгариш ва янгиликларни акс этириши ҳамда улар асосида ҳати – ҳаракатларини амалга ошириш давр талаби эканлигини англаб етганлик даражаси мавжуд. Жамиятдаги туб ўзгаришларни тан олиш ва уларга мослашишни ягона йўли сиёсий билим ва дунё қарашни ёшлар онгида

тўғри сингдириш ҳисобланади.

Айнан юқорида такидланган қонуният асосида ёшлар ҳуққ – атвори юзага келар экан, ана шу ҳуққ – атворни маълум бир тизимда сақлаб туришга жамиятда қабул қилинган ёзилган ва ёзилмаган қонунларга асосланган йўналтирувчи кучга эга бўлади. Демак қандай кўринишдаги жамият бўлишидан қатгий назар ёшлар учун бериладиган йўриқнома асосий индикатор вазифасини бажариб келган бундан кегин ҳам бажараверади.

Адабиётлар.

1. Мирзиёев.Ш.М “.Ватанимиз тақдири ва келажаги йўлида янада ҳамжиҳат бўлиб, қатгийат билан ҳаракат қилайлик”. Халқ сўзи 16 июнь 2017.

2. Ғозиев.Э. Ғ. Онтогенез психологияси. –Т. :Ўқтувчи. 2012.

3. Ғозиев.Э.Ғ. Умумий психология.–Т.:Файласуфлар миллий жамияти нашриёти, 2010.